

статті люди, які не знали української мови.

Незважаючи на те, що Енциклопедія з'явилася 1993 р. (останні три томи, перший — 1984, другий — 1988), вона ще й досі є єдиним всеохоплюючим об'єктивним джерелом знань про Україну англійською мовою. Звичайно, необхідно підготувати додатковий том, щоб осучаснити видання, особливо по відношенню до перших двох томів, які вийшли друком до відновлення незалежності України. Поки що готується іменний покажчик до 5 томів, що значно поповнить інформативність "Encyclopedia of Ukraine". Після появи покажчика і додаткового тому буде підготовлено нове видання на CD. Тоді "Encyclopedia of Ukraine" стане ще доступнішим джерелом повних і об'єктивних знань про Україну.

Г. М. Юхимець

ДОСВІД БІОГРАФІЧНИХ ТА ІКОНОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ Д. О. РОВИНСЬКОГО

Ім'я Дмитра Олександровича Ровинського добре відоме дослідникам історії культури та образотворчого мистецтва. Д. О. Ровинський — видатний російський державний діяч, юрист, дослідник історії, культури, образотворчого мистецтва, іконографії, почесний член Петербурзької АН (з 1883) та Петербурзької АМ (з 1870). Народився 16(28).1824 р. у родині московського чиновника. Після навчання в училищі правознавства він зробив блискучу кар'єру юриста, пройшовши шлях від секретаря Сенату до прокурора, голови карного департаменту судової палати до сенатора карного касаційного департаменту. Сучасники відзначали його колосальну енергію, працездатність, чесність, принциповість, точність у роботі. Помер 11(23).06.1895 у Бад-Вільдунгені (Німеччина).

Колекціонував твори графічного мистецтва, вивчав і науково систематизував їх. Д. О. Ровинський, незважаючи на великі власні витрати, зібрав і опрацював десятки тисяч гравюр, видав низку фундаментальних праць, серед яких світового визнання: "Історія російських шкіл іконописання до кінця XVII століття" (1856), "Російські народні картинки" (1881—83), "Докладний словник російських гравірованих портретів" (1886—89). Написав монографії про творчість видатних російських граверів Є. П. Чемесова, М. І. Уткіна, а також "Повне зібрання гравюр учнів Рембрандта та майстрів, які працювали у його манері". Праці Д. О. Ровинського відзначаються вражаючою повнотою зібраного матеріалу, докладністю описання кожної гравюри з поданням багатьох фактичних відомостей про автора, історію створення, зміст зображеного та надзвичайно високим для свого часу науковим рівнем.

для сучасної біографістики. В усіх його працях обов'язково є біографічні відомості про історичні особи, державних та політичних діячів, представників науки і мистецтва різних епох.

Для сучасного дослідника біографістики серед численних праць Д. О. Ровинського слід виділити ґрунтовні видання "Докладний словник російських граверів XVI—XIX століть" (1895). та "Докладний словник російських гравірованих портретів", з яких можна використати основні методичні принципи іконографічних та біографічних досліджень ученого. Так, "Докладний словник російських граверів XVI—XIX століть" складається з вступної статті, численних додатків і словникової частини. У ґрунтовній, монографічного характеру за об'ємом та змістом, вступній статті "Історичний огляд гравірування" Д. О. Ровинський подав багато цінних і важливих біографічних відомостей. Серед додатків вельми корисними для сучасного дослідника є розділ "Монограми граверів...", відомості з якого можуть бути використані під час написання біографічних статей. Основна, словникова частина побудована за абетковим принципом, а кожна окрема стаття складається з біографічної частини та переліку творів художника. Основним принципом написання статей було викладення у стислій формі усіх відомостей про життя та творчість гравера. Ці відомості він збирав у архівах, бібліотеках, музеях та приватних колекціях.

Основні принципи методики складання словників Д. О. Ровинський сформулював у найґрунтовнішій праці "Докладний словник російських гравірованих портретів". Автор видання добре розумів, що головною і найскладнішою проблемою у роботі над словником є вироблення підходу до відбору складових реєстру, в даному випадку — реєстру портретованих осіб.

Для Д. О. Ровинського критерієм добору персоналій була наявність гравірованого зображення портретованої особи "... геній ти чи видатний блазень, велетень або карлик; розбійник, вчений, самодур-самоук; чи зробив ти щось помітне у житті, чи просто митарив його, існує з тебе гравірований портрет, то і іди до мого Словника, і лягай там під свою літеру". Із іноземців до Словника ввійшли тільки ті, хто був на службі у Російській імперії, а також ті нечисленні особи, які "Особливо дорогі для... росіян" (1, с. VII). Незважаючи на специфіку поставленої дослідником мети, в такому його підході є певне раціональне зерно — повна відсутність політичної та ідеологічної кон'юнктури і суб'єктивізму у доборі персоналій.

Цікавим є досвід Д. О. Ровинського у підході до структури окремої статті Словника, що детально викладено ним у передмові: 1) персоналії подаються за абеткою; якщо на гравюрі зображено кілька осіб, то вона подається під ім'ям особи "старшої" за алфавітом; 2) портрети подаються за живописними оригіналами, а все-

редині — за хронологією відносно портретованої особи; 3) опис декоративного оформлення зображення; 4) техніка виконання гравюри; 5) як зображено портретованого (на повний зріст, нижче колін та ін., у фас, профіль, три четверті тощо); 6) усі підписи під зображенням подаються дослівно; 7) розмір гравюри; 8) додаткові відомості про гравюру та живописні оригінали; 9) відомості про видання, у якому надруковано гравюру; 10) подаються гравюри зі скульптурних оригіналів та медалей; 11) біографічні відомості про портретованого (1, с. VII—IX).

Біографічні відомості про портретовану особу подаються на початку статті і, як зазначав Д. О. Ровинський, “іноді це розповіді або згадки сучасників про її зовнішній вигляд, побут та інші подробиці стосовно іконографії. В окремих випадках подається критична оцінка правдивості та схожості названих портретів” (1, с. IX).

У написанні біографічних статей Д. О. Ровинський приділяв надзвичайно велику увагу різним, так би мовити, нефактологічним подробицям з життя тієї чи іншої особи. Для нього важливим було все, що могло б розширити уявлення читача про людину. Так, у зовсім стислій статті про Прокопія Демидова він вважав за необхідне додати, що засновник Московського комерційного училища був ще й “пристрасним садівником, відомим своїми дивацтвами” (1, с. 656). Цікаві подробиці знаходимо у біографії Г. Р. Державіна: “за оду “Феліцу” одержав від Катерини II 500 червонців”. А далі він цитує з видання Я. К. Грота: “Державін був надзвичайно пихатим, голова його була лисою у середні літа, у старості була майже без волосся; Державін на той час кинув перуку і постійно ходив у ковпаку” (1, с. 661). У передмові до Словника Д. О. Ровинський на прикладі біографії Катерини II образно і детально пояснює своє бачення написання персоналії: “Для нас, іконографів, цікаво мати не зображення Катерини у високоурочистій поставі, а справжню, живу Катерину, з усіма її достоїнствами і недоліками. Ми хочемо знати усі дрібниці, що оточували життя цієї видатної жінки; хочемо знати, о котрій годині вона прокидалася, коли ставала до роботи, що пила та їла за обідом, що робила ввечері, як одягалася ... нам усе цікаво ... З близького знайомства з усіма подробицями її побуту ми більш, ніж усякої іншої історії ...” дізнаємося про особистість російської імператриці (1, с. X).

Такий підхід Д. О. Ровинського до подання біографії пояснює різні обсяги статей — від зовсім коротких до дуже великих за розмірами відповідно до відомостей, які мав у своєму розпорядженні дослідник на момент підготовки видання.

Для сучасної української біографістики праці Д. О. Ровинського особливо цінні зібраними в них відомостями про осіб, які мають те чи інше відношення до України, її історії та культури, вміщених як у

статтях, присвячених українцям та особам, що прислужилися Україні, так і в інших статтях, де українські діячі згадуються у біографіях неукраїнців.

Персоналії українців у словниках Д. О. Ровинського — це переважно державні, політичні, церковні та військові діячі, вчені, літератори, музиканти, художники. Серед них для дослідників української біографістики значний інтерес становлять персоналії великих київських князів Ярослава Мудрого, Святослава Ярославича, Володимира Мономаха, княгині Ольги; гетьманів України Петра Сагайдачного, Богдана Хмельницького, Петра Дорошенка, Івана Самойловича, Івана Мазепи, Данила Апостола; представників українського дворянського роду 18—19 ст. Розумовських, зокрема останнього гетьмана України Кирила Григоровича; церковних діячів, які залишили помітний спадок у громадському житті, культурі та освіті України, а саме митрополита київського і галицького Петра Могили, архімандрита Києво-Печерської лаври Єлисея Плетенцького, митрополита київського Рафаїла Заборовського; композитора Дмитра Бортнянського, письменників Григорія Сковороди, Тараса Шевченка та багатьох інших.

Що стосується художників, то біографії та перелік їхніх творів зосереджені в основному у “Докладному словнику російських граверів XVI—XIX століть”, в якому поруч із персоналіями видатних майстрів (Олександр та Леонтій Тарасевичі, Григорій Левицький, Іван Щирський, Іван та Федір Стрільбицькі, Микола Самокиш, Костянтин Трутовський) подано відомості про майже невідомих граверів (Амфілохій, Глікерій Баранецький, Іван Глинський, Семен Біляков, Юліан Тіссен).

Найцікавішою та багато в чому повчальною є стаття про відомого гравера, знавця життя українського народу середини 19 ст., його побуту, типажу, костюма, архітектури, природи — Лева Михайловича Жемчужникова. Д. О. Ровинський подав біографію Л. М. Жемчужникова у вигляді автобіографії художника. Завдяки такому підходу читач “Докладного словника російських граверів XVI—XIX століть” має змогу одержати не тільки протокольні факти біографії, а й прочитати захоплюючу повість про життя надзвичайно цікавої постаті. Л. М. Жемчужников, мабуть, виходячи із специфіки цього видання, акцентує увагу на фактах зі свого життя, пов'язаних з художньою діяльністю. З автобіографії читач дізнається про дату й місце народження художника, навчання у Царськосельському малолітньому Олександрівському кадетському корпусі, в I-му Кадетському корпусі, у Пажеському корпусі, на чому і закінчилася його військова кар'єра. Далі у статті Л. М. Жемчужников досить детально розповідає про своє навчання у петербурзькій Академії мистецтв; про перебування в Україні, “яку він так ... полюбив, що прожив в ній, з наїздами до

Петербурга, п'ять років" (2); про життя у Парижі та свої подорожі до Відня, Трієста, Венеції, Корфу, Афін, Олександрії, Сирії та Палестини. Особливо детально художник розповідає про свою творчу діяльність: роботу над живописними полотнами "Кобзар з поводирем на шляху", "Чумаки у степу", "Лірник у хаті", "Отара овець", акварелями та малюнками з життя і побуту простого українського люду. Читаючи рядки з автобіографії Л. М. Жемчужникова про життя у Парижі, ми ніби переносимося у вирій художнього життя столиці Франції середини 19 ст., знайомимося з відомими майстрами, які відчутно вплинули на творче зростання художника, допомогли йому опанувати складну техніку офорта. Особливо цікаві відомості про спілкування художника з Тарасом Шевченком, який на той час повернувся із заслання до Петербурга. "Ми знали одне одного за різних обставин, — згадує Л. Жемчужников. — Я познайомив його з гравірувальним лаком французьким, тому що він сильно захопився гравіруванням а l'eau-forte і чудово працював; показав йому свої нацятки, про які він надзвичайно добре відгукнувся, назвавши навіть мою "Покинуту" твором Шекспірівським" (2, с. 220).

Більша частина автобіографії присвячена спогадам про співробітництво Л. М. Жемчужникова з петербурзьким часописом "Основа", про спілкування з художниками О. Бейдеманом, І. І. Соколовим, К. Михальцевою, І. М. Крамським, І. І. Шишкіним, К. О. Трутовським, В. В. Верещагіним. Художник докладно описав свою роботу над додатком до "Основи", для якого у 1861—62 рр. награвірував і власноручно надрукував 50 найменувань офортів на українську тематику (2, с. 220—223). А далі у статті "Жемчужников Лев Михайлович" Д. О. Ровинський подав опис відомої серії офортів "Живописна Україна" та інших графічних творів художника.

Стаття про Л. М. Жемчужникова висвітлює певний досвід Д. О. Ровинського, який вміло використав спогади самого художника.

Надзвичайно складною проблемою під час створення сучасних біографічних словників є іконографія історичних осіб. У авторів статей обов'язково виникатимуть труднощі, пов'язані з пошуками та добором зображень тієї чи іншої історичної постаті. У працях Д. О. Ровинського, окрім подання ілюстрацій портретів, є чисельні описи і згадки про портретні зображення на гравюрах, що дає сучасному дослідникові не тільки цінний та рідкісний фактичний матеріал, а й напрями для дальшого пошуку.

Історична наука за час після виходу у світ численних праць Д. О. Ровинського не залишалася на місці — знайдено і опрацьовано багато документальних матеріалів, архівних і літературних джерел; уявлення про життя і діяльність історичних осіб поповнилися новими фактами, змінилися погляди на роль тієї чи іншої особи в історії. Але наукові праці Д. О. Ровинського, що вражають колосальним об-

сягом зібраних і описаних ним матеріалів, і нині є ґрунтовними джерелами для дослідників біографістики: в них можна знайти безліч маловідомих прізвищ та багато незначних, на перший погляд, важливих і цінних фактів, на які можна натрапити лише у його виданнях. Саме тому сучасний науковець — чи то історик, чи то культуролог, чи то мистецтвознавець не може обминути багатющу наукову спадщину, залишену Дмитром Олександровичем Ровинським.

1. Ровинский Д. А. Подробный словарь русских гравированных портретов: В 4-х т. — СПб. : Тип. Имп. Академии наук, 1886. — Т. 1. — С. VII.

2. Ровинский Д. А. Подробный словарь русских граверов XVI—XIX веков. — СПб. : Тип. Имп. Академии наук, 1895. — С. 215.